

УДК 332.14

В. С. Реутов,

кандидат економічних наук, доцент, Кримський економічний інститут ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана»

ЗАКОНОМІРНОСТІ І ПАРАДИГМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

В статті визначені теоретико-методичні засади формування закономірностей та парадигм регіонального розвитку, запропоновані підходи до побудови загальносистемної організація регіонального розвитку, розвинуті теоретичні підходи до визначення парадигм функціонування регіональних економічних систем.

Ключові слова: *регіональний розвиток, закономірності регіонального розвитку, парадигми регіонального розвитку, загальносистемна організація регіонального розвитку.*

Вступ. Регіональний розвиток є складним, динамічним процесом, дослідження якого вимагає вивчення принципів регіонального розвитку, як його основи, та чинників впливу різного рівня, що зумовлюють подальші напрямки розвитку регіональних господарських систем та їхніх елементів. В основі вироблення перспективних напрямків регіонального розвитку лежить вибір щодо оптимального розміщення продуктивних сил території, як запоруки їхнього подальшого успішного функціонування. Розміщення продуктивних сил регіону залежить від особливостей території, природного, трудового та інтелектуального потенціалу, їхнього раціонального використання та накопичених фінансових ресурсів, техніко-технологічних особливостей господарювання.

Постановка проблеми. В Україні представники провідних шкіл регіональної економіки займалися дослідженням передумов, особливостей, проблем та пріоритетів регіонального розвитку в країні, серед яких дослідники Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України (м. Київ) та ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана» (м. Київ) – Данилишин Б.М. [6], Дорогунцов С.І. [15, 16], Ольшанська О.В. [13], Чернюк Л.Г. [22] та ін., а також вчені-регіоналісти Інституту регіональних досліджень НАН України (м. Львів) – Герасимчук З.В. [4], Долішній М.І. [7] та ін. Вагомий вклад у розвиток науки та регіональних досліджень внесли також представники південної школи регіональної економіки, а саме Інституту проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України (м. Одеса) – Буркинський Б.В., Галушкіна Т.П. [3] та ін.

Детальне вивчення та комплексне управління задля досягнення бажаного результату підвищення якості життя можливе лише при врахуванні усіх складових регіонального розвитку, подальшому аналізі теоретико-методологічної бази та розробки на цій основі комплексу мір та заходів державної регіональної економічної політики в рамках обраного напрямку державного регулювання (директивного, індикативного чи змішаного типу).

Ціль статті – визначити теоретико-методичні засади формування закономірностей та парадигм регіонального розвитку. Відповідно до поставленої мети необхідне вирішення наступних завдань: визначити теоретико-методологічні основи регіонального розвитку, запропонувати підходи до побудови загальносистемної організація регіонального розвитку, розвинути теоретичні підходи до визначення парадигм функціонування регіональних економічних систем.

Результати дослідження. Формування напрямків розвитку регіональних господарських систем та його стимулювання залежить від розуміння глибинної комплексності та етапності цього процесу. Адже оптимізація пріоритетних напрямків регіонального розвитку є запорукою системного та збалансованого розвитку країни як єдиного народногосподарського комплексу загалом. Правильне ж виділення цих напрямків базується на глибинному вивченні теоретико-методологічних основ регіонального розвитку (теорій та концепцій, законів, принципів та методів) та практичних їх проявів, зокрема закономірностей, тенденцій та чинників впливу (рис. 1.1). Наукове обґрунтування базових та новітніх закономірностей регіонального розвитку, що на сучасному етапі проявляються як тенденції соціально-економічного розвитку територій, дослідження принципів та чинників впливу дозволяють вирішувати завдання прикладного характеру урядом країни та органами виконавчої влади на місцях.

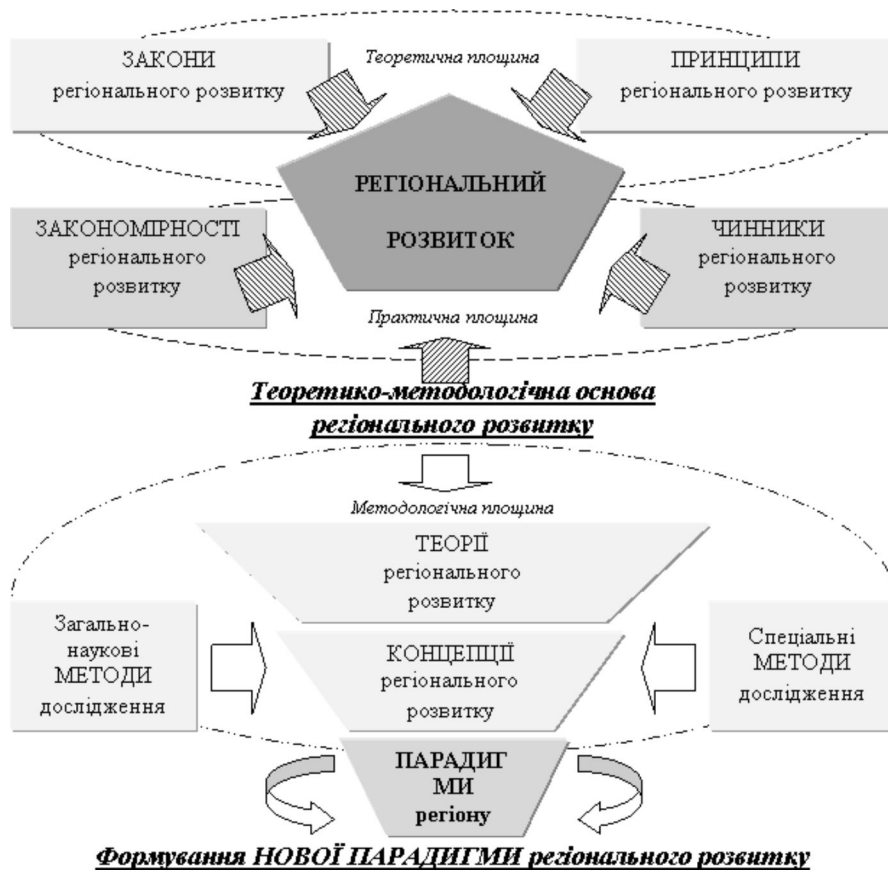

Рис. 1.1. Теоретико-методологічна основа регіонального розвитку *

* власна розробка автора

На думку Бугая С.М., Пухлій В.Т., Слівака А.Є., одним з головних у діяльності найвищого органу виконавчої влади того чи іншого складу та скликання завжди був напрям, «спрямований на реалізацію комплексу правових, економічних і організаційних заходів, які орієнтувалися, з одного боку, на створення сприятливих умов для розвитку регіонів та ефективної діяльності місцевих органів влади, з іншого – на підвищення відповідальності керівників цих органів за ефективність управління економічними, соціальними і суспільними процесами на місцях» [2, с. 163]. Це приводить до формування нової парадигми державного регулювання регіональних господарських систем на сучасному етапі розвитку, де в більшій мірі слід враховувати чинники впливу зовнішнього середовища, зокрема глобалізації, як такі, що обмежують їхнє (тобто систем) повноцінне функціонування на основі дії загальновідомих економічних законів та закономірностей регіонального розвитку. Тому і дослідження теоретико-методологічної бази регіонального розвитку слід проводити на цій основі.

У сучасних умовах розвиток теорії і методології регіональних досліджень здійснюється за двома основними напрямками. Це, по-перше, розширення і поглиблення змісту досліджень (доповнення класичних теорій новими чинниками, вивчення і осмислення нових процесів і явищ). Другий напрям – це посилення «якості» методології досліджень (зокрема – застосування математичних методів і електронно-обчислювальних технологій обробки інформації). Розробка цих наукових напрямків ґрунтується на прискіпливому вивченні перших об'єктів – законів та системному дослідженні других – закономірностей, які, як правило, розглядають як втілення законів у практичній площині, тобто, відносячи до категорії «закономірностей» тільки специфічні закони або ж усі закони, дія яких за умов господарювання певного середовища набирає більш конкретних проявів, зокрема, у взаємозв'язках між об'єктами регіональної господарської системи.

Виходячи з цього, аналіз теоретичних аспектів регіонального розвитку дозволяє визначити його гносеологічну основу (через побудову концептуальної моделі) та конструктивні фази його моделювання. Формування моделі загальносистемної організації регіонального розвитку починається з дослідження факторної моделі, відповідно до якої враховуються як загальносистемні чинники, так і чинники – джерела зростання темпів регіонального розвитку (рис. 1.2).

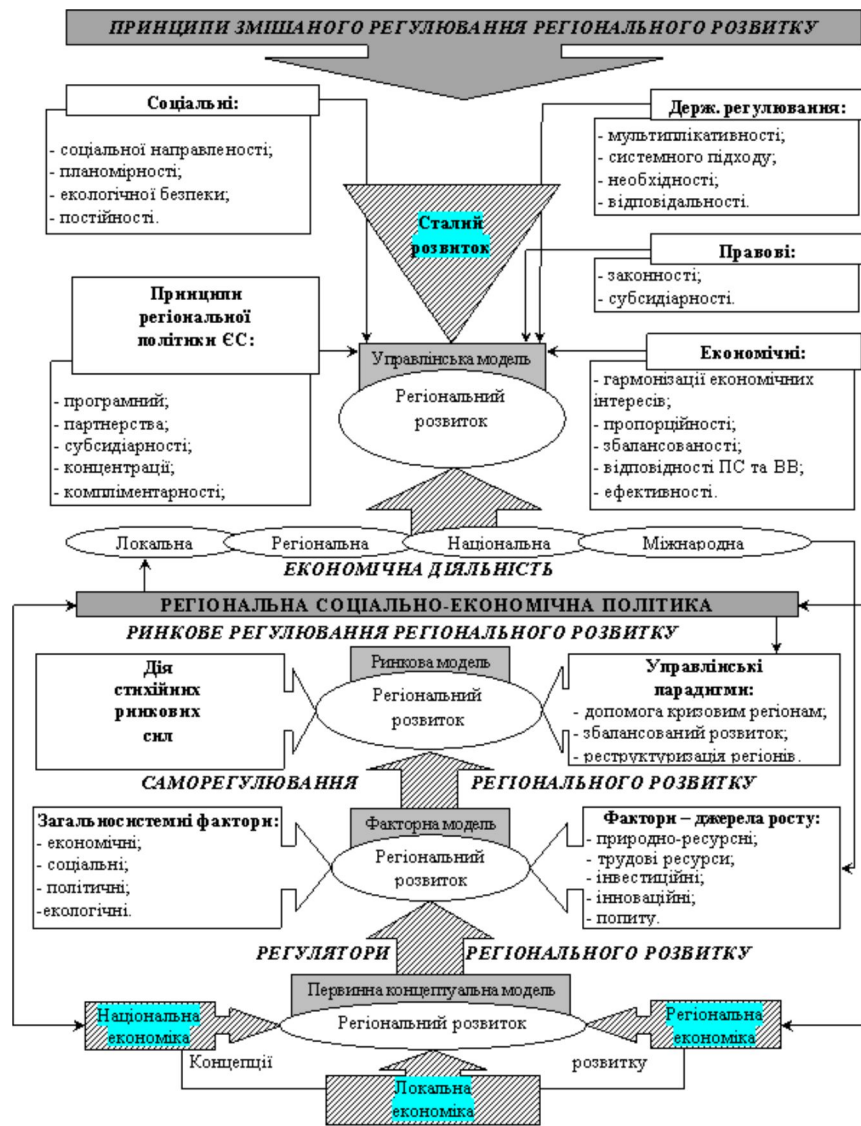

Рис. 1.2. Загальносистемна організація регіонального розвитку *

* власна розробка автора.

Вивчення ж другої – ринкової моделі переконало в неможливості і недостатній ефективності концепції саморегулювання регіонального розвитку, що вимагав введення в національну практику регіонального розвитку цілісної системи принципів регулювання, серед яких умовно можна виділити такі: економічні, соціальні, правові, специфічні принципи державного регіонального управління, а також принципи розвитку міжнародної економічної діяльності регіонів. Таким чином, з нашої точки зору, регіональний розвиток насамперед може здійснюватися тільки завдяки державному регулюванню, оскільки в кожному регіоні виконується конституційний мінімум загальних умов життя і населення отримує єдиний встановлений мінімум соціальних благ.

В унітарних державах, яким є і Україна, проблема соціально-економічних диспропорцій зберігається, тому наявність в деяких регіонах соціально-економічних і екологічних параметрів нижчих за середній рівень може привести до зниження постійності і збалансованості державної системи в цілому, на недопущення чого повинні бути направлені конкретні заходи щодо вирівнювання міжрегіональних нерівностей. Конкретні дії, які формують структуру державного регулювання регіонального розвитку, можуть бути явними, прихованими, непрямыми, прямими, загальними, селективними, при цьому виділити найбільш ефективні з них досить складно. Проте всі обрані форми стимулювання розвитку регіонів повинні бути цілеспрямованими і взаємозв'язаними, що сприятиме ефективності їхнього впровадження у практичну площину.

Розвиток регіональних господарських систем відбувається відповідно до основних економічних законів, дія яких проявляється у всіх сферах суспільного відтворення. Закономірності розміщення та розвитку продуктивних сил ґрунтуються на положеннях законів, являються похідними від них, оскільки «закони характеризують найбільш суттєві співвідношення між явищами у природі і суспільстві, а закономірності відображають лише стійкий причинно-наслідковий зв'язок між природними та соціально-економічними явищами суспільного життя або етапів історичного процесу» [12, с. 266], проте «не однозначну залежність, а імовірнісну» [9, с. 18]. Проте трактування і законів, і закономірностей розміщення та розвитку продуктивних сил регіону здійснюється вченими тих чи інших шкіл регіональної економіки по-різному, в основному, в залежності від специфіки регіональних досліджень.

Ряд дослідників (Лишценко В.І., [10], Заблоцький Б.Ф., [8]) зупиняються тільки на виділенні основних закономірностей розвитку та розміщення продуктивних сил, серед яких виділяють, по-перше, закономірність територіального поділу праці та, по-друге, закономірність концентрації (спеціалізації) та комплексного розвитку продуктивних сил регіону, що обумовлено особливостями гео економічного положення, природними, трудовими та фінансовими ресурсами.

Загальносистемними закономірностями регіонального розвитку є постійно діючі і всеохоплюючі закономірності [9, С. 23], а комплексність регіонального розвитку також визначають не як практичне проявлення економічних законів, а як умову розвитку регіональних господарських систем загалом. При цьому, «якщо комплексність – ступінь взаємопов'язаності елементів системи, то комплексний розвиток – це динаміка цілеспрямованих змін елементів комплексу і взаємозв'язків між його складовими» [22,

с. 721]. Тому у результаті дії загальновідомих економічних законів та вказаних закономірностей регіонального розвитку створюються умови для формування регіональних промислових агломерацій, як основи для подальшого розвитку нових, більш вдосконалених форм організації продуктивних сил, зокрема інноваційного характеру.

Інша група вчених-регіоналістів та економ-географів (Ковалевський В.В., Михайлюк О.Л., [16], Сазонець І.Л., Джинджоян В.В., Чубар О.О., [18], Стеченко Д.М., [21]) окрім основних закономірностей регіонального розвитку значну увагу приділяють вивченню міжрегіональних розбіжностей та їхнього крайнього проявлення як диспропорцій, що у подальшому може призвести до розбалансування усієї народногосподарської системи країни. Виділяють закономірності щодо зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів та регіональної інтеграції господарства, що у більшій мірі залежить від заходів щодо згладжування диспропорцій регіонального розвитку у рамках реалізації державної регіональної економічної політики країни.

На думку деяких авторів планомірний та комплексний регіональний розвиток слід розглядати з позиції забезпечення виконання концепції про сталий розвиток, основні положення якої було задекларовано у рамках проведення конференції ООН як «Повістки на XXI ст.». Відповідно до цього основні напрямки подальшого регіонального розвитку слід розробляти, враховуючи закономірності сталого розвитку продуктивних сил та виробничих відносин (Семенов В.Ф., [19], Дорогунцов С.І., Пітюренко Ю.І., [17, 15], Герасимчук З.В. [4]), які розглядають через призму її складових: економічної цілісності, соціальної спрямованості та екологічної безпеки, що є вкрай важливим, зокрема, для територій рекреаційного призначення.

Зміна пріоритетів та їхнього порядку в загальній шкалі завдань соціально-економічного розвитку приводить до перебудови всієї сукупності взаємозв'язків та взаємовідносин у системі «суспільство ← → природа» при переході до нової моделі регіонального розвитку на основі положень концепції сталості задля досягнення таких цілей [3, с. 77]: економічне зростання, охорона довкілля, соціальна справедливість, раціональне використання природних ресурсів, стабілізація чисельності населення, збереження інтелектуального капіталу, активна міжнародна співпраця. Така ідеологія сталого регіонального та глобального розвитку, будучи орієнтованою на нинішні та прийдешні покоління, є, в певній мірі, утопічною, адже досягнення постійної збалансованості тріади інтересів задля його (тобто розвитку) неперервності є можливим при соціально-економічному передбаченні, точність результатів якого – відносна в умовах ринкових трансформацій.

В умовах глобалізації, інформатизації і інтернаціоналізації економічного розвитку одним з найважливіших чинників розвитку регіонів є міжнародна економічна діяльність, яка повинна сприяти підвищенню ефективності функціонування економіки регіону і держави в цілому. Участь регіонів в процесах міжнародного економічного співробітництва веде до зростання рівня конкурентоспроможності продукції, що випускається, прискорення техніко-технологічного переозброєння виробничих процесів за рахунок залучення іноземних інвестицій, поповнення валютних ресурсів підприємств регіону за рахунок експорту товарів.

Вищезгадане дозволяє зробити висновок про нову диспозицію регіонів у системі регулювання зовнішньоекономічної діяльності внаслідок локалізації глобальної економіки, яка полягає в зміщенні можливостей і чинників інтенсифікації міжнародної діяльності з національного на регіональний рівень і зростанні синергетичного ефекту внутрішньо-регіональної інтеграції на основі об'єднання місцевих і іноземних матеріальних ресурсів, поєднання національних культур і субкультур. У сучасній глобальній економіці відбувається процес висування найбільш успішних внутрішніх регіонів у світові лідери шляхом посилення міжнародної відкритості регіонів, формування в регіонах сучасних систем регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

У зв'язку з цим дослідження теоретичних аспектів здійснення міжнародної економічної діяльності регіонів вимагає розробки наукових принципів, орієнтованих на інтенсифікацію і оптимізацію міжнародної економічної діяльності регіональних господарських систем, як основних початкових методичних положень, правил, ідей і орієнтирів в межах яких реалізуються цілі регіонального розвитку. Із справжньою повнотою вони розкриті в практиці Європейської спільноти. У основу регіональної політики Євросоюзу було покладено п'ять основних принципів, які стали інтегральною частиною структурної політики країн об'єднаної Європи, а саме: програмний підхід, партнерство, субсидіарність, концентрація, компліментарність (рис. 1.2).

Регіон, будучи суб'єктом економічних стосунків, носієм особливих економічних інтересів, а не тільки, як об'єктом зосередження природних ресурсів, населення, виробництва і споживання товарів, сфери обслуговування, у сучасних регіональних дослідженнях трактується як поліфункціональна і багатоаспектна система. Тому на кожному етапі трансформаційних зрушень регіон може сприйматись по-різному у відповідності з однією з чотирьох найбільш поширених в сучасній економічній науці парадигм регіону, поданих академіком Російської академії наук О.Г. Гранбергом [11, с. 83-84]: регіон-квасідержава, регіон-квасікорпорація, регіон-риннок (ринковий ареал), регіон-соціум (рис. 1.3).

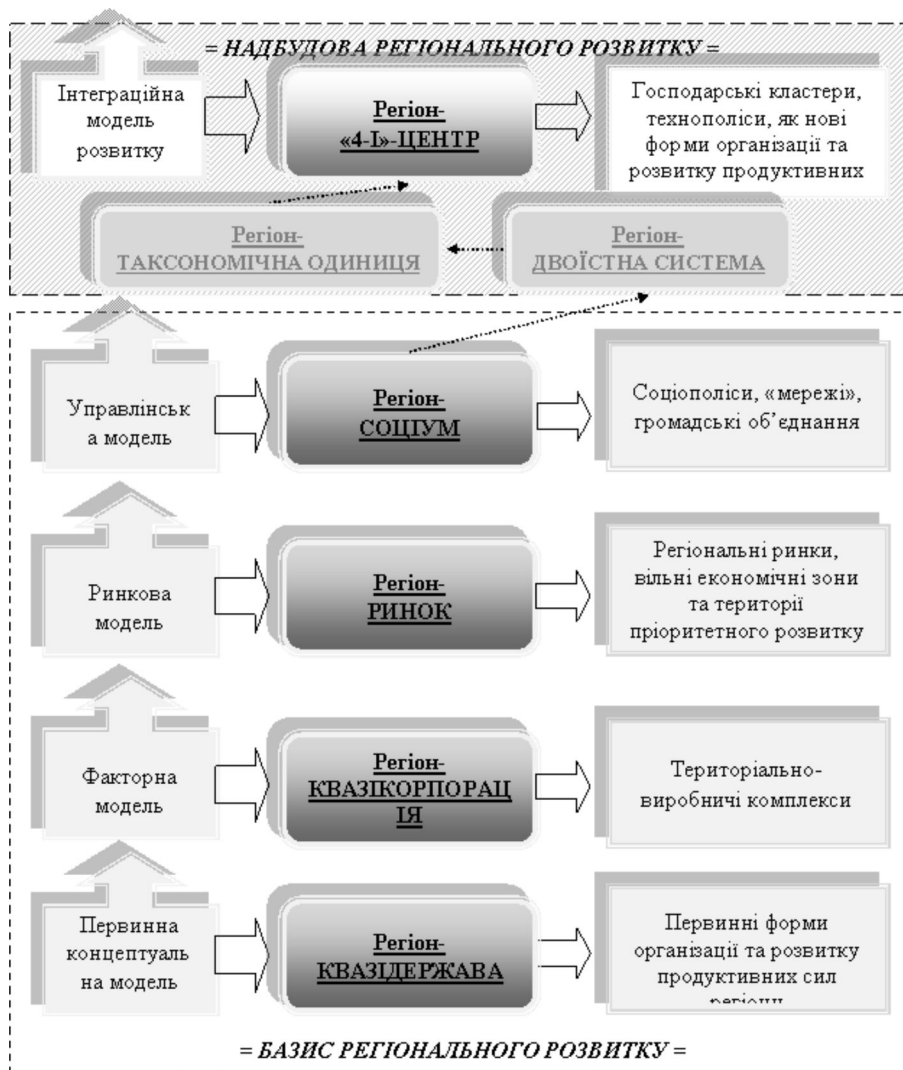

Рис. 1.3. Взаємозв'язок моделей та парадигм регіонального розвитку в еволюційному плані *

* складено автором на підставі даних [11], [20], [23] та власних суджень.

Регіони як квазідержави являють собою «відосблені підсистеми держави і національної економіки» [14, с. 41] і визначаються як такі, в основному, на перших стадіях трансформаційних зрушень, де розпорядження природними багатствами, моніторинг та контроль за природокористуванням здійснюється на загальнодержавному рівні.

Розвиток регіонів як квазідержав базується на делегуванні частини повноважень по вертикалі «центр-периферія», що підкріплюється проведенням відповідних адміністративно-територіальних та економічних реформ, направлених на стимулювання регіонального саморозвитку з врахуванням інтересів регіонів та відведенням ключової ролі у цьому місцевим органам влади з покладанням на них більшої частини відповідальності за відповідні результати проваджуваної політики. В результаті однією з головних функцій регіональної влади стає регулювання економічного розвитку регіону.

В процесі практичної реалізації даної парадигми, децентралізація і регіоналізація обумовлюють накопичення в регіонах не лише додаткових функцій і повноважень, але й «критичної маси» фінансових ресурсів, достатніх для забезпечення високого рівня автономності регіональної економічної системи і проведення внутрішньорегіональної економічної політики, що є, безумовно, позитивним моментом. Негативні аспекти реалізації цієї парадигми пов'язані з потенційно можливим послабленням впливу центральних органів влади і наднаціональних структур регулювання інтеграційних процесів, що може зумовити розвиток дезінтеграційних процесів у державі та інтеграційних об'єднаннях. Крім того, вказана парадигма вступає у протиріччя з іншими тенденціями, поширеними у світі, а саме – формування інтеррегіональних утворень.

У парадигмі «**регіон як квазікорпорація**» регіонально-просторові утворення розглядаються як «великі суб'єкти власності (регіональної і муніципальної) та економічної діяльності» [14, с. 41]. У даному контексті регіони, подібно до великих корпорацій, виступають у якості суб'єктів конкурентної боротьби на товарних ринках, ринках послуг, праці, технологій і капіталу. Прикладом може послужити боротьба за отримання державних замовлень, змагання за вищий регіональний інвестиційний рейтинг задля залучення внутрішніх та іноземних інвестицій, захист «торговельних марок» місцевих продуктів і т.п.

Регіон, будучи відносно економічно самостійним суб'єктом, взаємодіє з національними та іноземними інвесторами, у тому числі транснаціональними корпораціями, що відображається на його економічному становищі. Адже розміщення філій та структурних підрозділів на територіях регіону позначається на покращенні його соціально-економічних показників розвитку: підвищення зайнятості населення та індивідуальних нерозподілених доходів, проведення збалансованої політики ціноутворення, збільшення бази оподаткування, наповнення місцевого бюджету та ін.

Подібно до сучасних корпорацій багато регіонів володіють необхідним ресурсним потенціалом для саморозвитку. Концентрація ресурсів на регіональному рівні (людських, матеріальних, енергетичних, інтелектуальних, інформаційних, фінансових) здатна забезпечити стійкий саморозвиток не лише одного окремо взятого регіону, але і потенційно забезпечує поліпшення економічного стану сусідніх з ними регіонів, у тому числі тих, які розташовані в інших країнах. Тому посилення економічної незалежності і самостійності таких регіонів шляхом передачі господарських повноважень на регіональний рівень є одним з ефективних напрямів

забезпечення стійкого регіонального розвитку та проведення ринкових реформ.

Очевидно, що однією з найбільш успішних сучасних форм економічного зростання в регіоні вдалою сучасною формою економічного зростання в регіоні можуть бути територіально-виробничі комплекси, які краще всього адаптовані до практичної реалізації цієї парадигми та відповідають їй. Ще одним чинником, який говорить на користь реалізації цієї парадигми регіонального розвитку, є концентрація ресурсів (передусім людських, інтелектуальних, інформаційних і фінансових) на невеликій території, що приводить до саморозвитку не лише самого регіону, а і до поступового поліпшення економічного стану сусідніх з ними регіонів, у тому числі тих, які відносяться до інших країн.

Дослідницький підхід до *регіону як до ринку*, обмеженого певним ареалом, полягає у вивченні умов функціонування регіональних економічних систем, формуванні підприємницького клімату, тенденціях і особливостях розвитку регіональних ринків товарів і послуг, капіталу, праці, інформації, знань і технологій. Їх аналіз проводиться не лише з точки зору концентрації виробництва, але й з позиції збуту продукції: кон'юнктурних умов, рівня та типу сформованого ринкового середовища, кваліфікації робочої сили, що є не новим для розвитку наукової думки.

В теоріях регіональної економіки регіон вже розглядався як ринок (за предметом купівлі-продажу – товару, послуги, трудових, фінансових, інформаційних ресурсів та ін.) з чітко окресленими межами функціонування. В роботах науковців-сучасників у цій предметній галузі багато уваги приділяється аналізу регіональних ринків як нових форм територіальної організації продуктивних сил з характерними для кожного особливостями взаємин між суб'єктами ринку, формування інфраструктури та загальних умов економічної діяльності. При цьому належне місце відводиться створенню вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку, що посилюють інтеграційні взаємозв'язки та процеси міжрегіональної та міжнародної співпраці.

Усі три вищерозглянуті парадигми регіонального розвитку опираються на вивчення проблематики оптимізації співвідношення ринкового саморозвитку та державного регулювання і лише потім забезпечення соціальної спрямованості регіональної економічної політики. При цьому регулювання регіонального розвитку може бути максимально жорстким у вигляді централізованого управління з «центру», займати проміжне положення або будуватися на принципах радикального лібералізму. Тому логічним є висунення О.Г. Гранбергом четвертої і останньої парадигми регіонального розвитку, відповідно до якої акценти зміщено у бік розвитку неринкової сфери, виробництва і використання громадських благ і послуг.

Четвертою парадигмою подання регіону як системи є підхід щодо розуміння його як соціуму (сукупності певних соціальних груп з притаманними їм функціями, інтересами та потребами), де «відтворення соціального життя та розвиток системи розселення» [14, с. 42] є першочерговим завданням регіонального соціально-економічного розвитку. Увага концентрується на забезпеченні належного рівня життя населення регіону, якості освіти, охорони здоров'я, охорони довкілля, рішенні демографічних і екологічних проблем, а дослідження як такі проводяться в розрізі соціальних груп з їх особливими функціями і інтересами.

Слід зазначити, що такий підхід значно розширює предмет досліджень, характеризується їхньою більшою глибиною охоплення порівняно з поширенішим економічним підходом (відображеним у більшій мірі у трьох перших парадигмах регіонального розвитку), оскільки охоплює екологічні, демографічні, освітні, медичні, соціально-психологічні аспекти розвитку суспільства у тому або іншому регіоні. Результатом концентрації продуктивних сил та їхнього розвитку, а також розвитку соціальних та виробничих відносин відповідно до вказаної парадигми є формування соціополісів, націлених на вирішення означених завдань розвитку регіону. Саме такий підхід до побудови державної регіональної політики став домінуючим в країнах-членах Євросоюзу, оскільки дозволяє провести комплексне дослідження регіонального розвитку.

Для постсоціалістичних країн, виходячи з того, що нерівність в розподілі доходів та інших регіональних показників зростатиме, найбільш доцільним буде використання найближчим часом парадигми «регіон як квазідержава». В майбутньому концепція регіонального розвитку повинна переорієнтуватися у бік парадигми «регіон як квазікорпорація» і лише потім може вийти на перший план парадигма «регіон-соціум».

В результаті, регіони як квазідержави розглядаються на макроекономічному рівні, а регіони як квазікорпорації, регіони-ринки та регіони-соціуми – на мікроекономічному рівні, при цьому всі зазначені парадигми базуються на вирішенні проблеми ведення політики агресивного, пасивного чи мінімального втручання держави у регулювання регіональних економічних процесів з відповідним відведенням особливої ролі ринковому саморегулюванню та соціальному контролю.

Схожість рис регіональної і національної економіки забезпечує можливість застосування для регіональних досліджень макроекономічних теорій (неокласичних, неокейнсіанських та ін.), в першу чергу тих, які концентруються на вивченні ефективності використання виробничих чинників, зайнятості і рівня доходів населення.

Використання мікроекономічних теорій є також можливим, особливо в тих випадках, коли аналіз регіону як однорідного простору є недостатнім та потребує врахування внутрішніх відмінностей регіональних економічних систем. Теорія і методологія мікроекономічних досліджень більше відповідають парадигмам «регіон як квазікорпорація» і «регіон як ринок». В цілому, в парадигмах регіонального розвитку підкреслюється підвищення ролі нематеріальних цілей і чинників економічного розвитку регіонів задля переходу регіонів на новий рівень розвитку, зокрема, враховуючи принципи сталого регіонального розвитку.

Дослідження розвитку регіональних суспільно-економічних систем є можливим й із застосуванням інших спеціалізованих підходів. Регіон може досліджуватися в якості суб'єкта інтернаціоналізації та глобалізації, що говорить про формування нової парадигми регіонального розвитку – *інтегральної*, відповідно до якої, на думку В.І. Чужикова, регіони розглядають як «складні об'єднані ієрархічні комплекси різного таксономічного рівня» [23, с. 93]. Регіони, з одного боку, можуть виступати у якості ланки в технологічному ланцюзі виробництва продукції, з іншого ж – визначати динаміку соціально-економічного розвитку і міжнародну спеціалізацію держави загалом. Формування та розвиток Євросоюзу, територій прикордонної та приморської співпраці є підтвердженням тому.

Посилення інтерпарадигмального характеру регіонального розвитку, в основному, характерно для крупних в територіально-просторовому плані держав, до яких відносяться, зокрема, Україна і Росія. Так, на думку А.В. Споч нова парадигма регіонального розвитку полягає в сприйнятті регіону як «складової частини більш крупного макрорегіону», прототипом якого може стати федеральний округ [20]. В Україні таким є територіально-просторове утворення макрорегіонального рівня – економічний район, яких відповідно до тих чи інших підходів щодо економічного районування нараховують від трьох до дев'яти.

Такий підхід до побудови парадигми регіонального розвитку сприяє в більшій мірі міжрегіональній інтеграції та на цій основі синтезує в собі основні положення чотирьох парадигм, висунутих О.Г. Гранбергом, проте не враховує виклики сучасності, зокрема інтернаціоналізації та глобалізації. Тому, на думку О.В. Белякової побудова нової парадигми регіонального на основі аналізу концептуальних теоретичних положень та основних принципів регіонального розвитку, відповідно до яких регіон слід розглядати як *двоїсту систему* у такій практичній площині [1]:

- частина світового економічного простору з відповідною ресурсною базою для розвитку та наявністю певної свободи дії в частині включення регіону у світову економіку;
- самодостатня одиниця – суб'єкт народногосподарського комплексу країни з відповідними обов'язками та правами щодо здійснення регіонального розвитку,

зокрема «досягнення найкращої структури валового регіонального продукту».

Таким чином, вказані вище регіональні парадигми повинні чітко вписуватися в глобальну економічну модель регіонального розвитку держави. Теорія систем передбачає, що складові вищого порядку повинні узгоджуватися із складовими нижчого порядку. Інакше кажучи, – регіон є відкритою поліструктурною системою, яка має безліч стійких зв'язків з іншими економічними утвореннями подібного рангу, які, у свою чергу, визначають існування таксону вищого порядку. Тому оптимізація основних домінант глобальної соціально-економічної моделі є вкрай важливою.

Безумовно, просторові розбіжності у забезпеченості ресурсами, рівнях економічного розвитку і якості життя населення, інфраструктурній оснащеності, екологічному стані, гостроті національних і соціальних конфліктів властиві практично усім країнам незалежно від зайнятих ними позицій у світі. У зв'язку з цим, очевидно, що цілі, завдання форми і методи реалізації тієї або іншої парадигми регіонального розвитку різних держав не можуть співпадати і варіюють залежно від тих або інших умов. В той же час існують спільні цілі, властиві регіональним парадигмам практично усіх без виключення країн:

- створення і зміцнення єдиного економічного простору і забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ державності;
- відносне вирівнювання умов соціально-економічного розвитку регіонів;
- пріоритетний розвиток регіонів, які мають особливо важливе стратегічне значення для держави;
- максимальне використання природних та інших ресурсних особливостей регіонів;
- запобігання забрудненню довкілля, екологізація регіонального природокористування, комплексний екологічний захист регіонів і т.п.

Основні завдання регіональних парадигм західноєвропейських держав пов'язані переважно з так званими проблемними регіонами: депресивними, старопромисловими, слаборозвиненими, з екстремальними природними умовами, з надмірною концентрацією населення і кризовими територіями в межах найбільшої агломерації і т.п.

У країнах, що розвиваються, парадигми регіонального розвитку вимагають залучення в господарське відтворення нових ресурсів, рівноцінної інтеграції усіх регіонів в єдиний національний ринок, пом'якшення протиріч між містом і селом, регулювання процесу урбанізації і т.п. У цих країнах чітко простежуються дві контрастні тенденції в регіональному розвитку, які виражаються через взаємини «центр-периферія» (розвиток «зверху») і за допомогою «внутрішньо-периферійних дифузій» (розвиток «знизу»). Багато в чому це є наслідком саме слабкої розвиненості цих країн, оскільки найбільш ефективне – об'єднання (злиття) обох напрямів регіональної політики, про що свідчить досвід Індії, Бразилії, Мексики та інших країн.

Критичний аналіз спеціальних регіональних підходів нашокує на думку про те, що в сучасних умовах господарювання існуючі парадигми регіонального розвитку повинні зазнати певних змін. На нашу думку, з урахуванням положень сучасних теорій розміщення та розвитку регіональної господарської діяльності (теорії дифузії інновацій, теорії регіонального життєвого циклу товару та деяких технологічних теорій) та особливостей переходу від ринкової, зокрема зовнішньоторговельної, моделі регіонального розвитку до управлінської моделі на основі інвестицій та інновацій постає проблема створення засад нової парадигми регіону, якої б дотримувались в умовах інформатизації виробництва та суспільства.

Дослідження основних законів та закономірностей, принципів та факторів регіонального розвитку, а також його теоретико-методологічної основи дозволяє виділити ряд пріоритетів, необхідних для врахування при побудові власної парадигми регіонального розвитку – інвестиції, інновації, інтелект та інформація, що слугує базисом для формування нової моделі регіонів, а саме «*regionis-«4-I»-центрис*».

Розвиток нових форм організації продуктивних сил регіону – господарських кластерів, технопарків та технополісів стверджує про посилення інвестиційних та інноваційних процесів у регіоні, у той час як функціонування соціополісів – про накопичення інтелектуального капіталу за соціальних умов господарювання. Результатом їхнього симбіозу при врахуванні інформаційного пріоритету є формування «4-I»-центрів регіонального розвитку, які виступають в якості генераторів нових ідей та конкурентних переваг на сучасній стадії розвитку суспільства та економіки знань. Саме інформація стає головним фактором виробництва, стратегічним ресурсом регіонального розвитку, а взаємовідносини, що складаються на його основі, – особливістю нової регіональної економіки, що характеризується як інформаційна.

Виходячи із зазначеного, фактор НТП та фактор інформаційних технологій на ряду зі стрімким розвитком інформатизації та комп'ютеризації виходять на перший план при формуванні нової парадигми регіонального розвитку та нової моделі регіонів. У зв'язку з цим перспективними є різноманітні новітні форми організації та розвитку продуктивних сил, зокрема, у третинному секторі, на кшталт інформаційних «мереж», бізнес-спільнот, господарських кластерів та звичайно ж технополісів локального та територіального характеру.

Все це надає підстави для ствердження про формування нової закономірності розміщення продуктивних сил та регіонального розвитку (наряду із закономірностями сталого розвитку та регіоналізації і глобалізації) – «закономірності локалізації економічної діяльності та використання будь-яких можливостей локалізації бізнесу як способу захисту від зростаючих ризиків зовнішнього середовища» [24].

В умовах глобальної конкуренції окремі регіони, які за територіальним охопленням та потужною ресурсно-виробничою базою перевершують ряд європейських та неєвропейських держав, стають активними індивідуальними гравцями на міжнародній арені за умови провадження політики ефективного управління регіональним розвитком, чільне місце в якій відводиться бюджетуванню. Саме такі регіони сприймаються як багатофункціональні та багатокомпонентні системи, які, водночас, є елементами ієрархічної системи держави та загалом світового простору. Такі процеси приводять до нового тлумачення «регіональної конкурентоспроможності» з позиції забезпечення зростання індексу людського розвитку та досягнення сталого регіонального економіко-соціально-екологічного розвитку, у тому числі на інституціональній основі.

Розвиток регіонів як соціально-економічних систем потребує розробки певного інституціонального підґрунтя територіального управління, яке базується на властивості їхньої цілісності [9, с. 83-84], характерними ознаками якої є самовідтворення, самоуправління та самоорганізація. Тому процес формування нової парадигми регіонального розвитку нерозривно пов'язаний з розробкою парадигми державного регулювання регіонального розвитку, що в умовах трансформаційних зрушень є вкрай важливим та необхідним, адже подолання так званих «провалів ринку» та «провалів держави» можливе за рахунок індивідуального підходу щодо вироблення ефективних механізмів державного стимулювання розвитку регіональних господарських систем у руслі загальнонаціональних пріоритетів та інтересів розвитку, що потребують затвердження відповідного законодавчого підґрунтя.

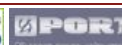
4. Висновок. Корегування господарських процесів, структурних трансформацій регіональної економіки, їхніх інституціональних основ та встановлених фінансово-економічних взаємовідносин з «центром» потребує проведення комплексної регіональної діагностики з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх обмежень регіональної господарської системи, встановлення її проблемних місць та сильних сторін та визначення на цій основі так званих «точок» не просто зростання, а регіонального розвитку, тобто можливостей його якісного покращення, переходу на новий рівень через відповідні соціально-економічні зрушення в

контексті загальнодержавних інтересів задля забезпечення національної безпеки. Нагальна необхідність здійснення трансформаційних зрушень обумовлена викликами сучасності, посиленням регіоналізації та глобалізації, коли досягнення високого рівня конкурентоспроможності об'єктів регіональної господарської системи є запорукою успіху національної системи господарювання загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белякова Е.В. Новая парадигма регионального развития / Е.В. Белякова [Электронный ресурс] // Проблемы современной экономики. – 2009. - №2(30). – Режим доступа к журналу: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=25609>
2. Бугай С.М. Проблеми становлення регіональної політики України та основні тенденції подальшого розвитку / С.М. Бугай, В.Т. Пухлій, А.С. Слівак // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць / [наук. ред. І.Г. Манцуров]. – К., 2009. – Вип. 11(102). – С. 163-169.
3. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування: навч. посіб. / Т.П. Галушкіна. – Харків: Бурун Книга, 2009. – 480 с.
4. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: монографія / З.В. Герасимчук. – Луцьк: Надстр'я, 2001. – 528 с.
5. Голікова Т.В. Інституціональна парадигма управління територіальним економічним розвитком / Т.В. Голікова [Електронний ресурс] // Наукові праці ДонНТУ. – 2007. – Вип. 31-2. – С. 80-85. – (Серія: економічна).
6. Данилишин Б.М. Проблеми и приоритеты регионального развития Украины / Б.М. Данилишин // Экономика Украины. – 2005. - №12. – С. 89-90.
7. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети: монографія / М.І. Долішній. [Електронний ресурс] / – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с. // Режим доступу: http://irr.org.ua/publication/dol_mon.pdf
8. Заблоцький Б.Ф. Регіональна економіка: навч. посіб. / Б.Ф. Заблоцький. – Львів: «Новий світ-2000», 2007. – 548 с.
9. Клиновий Д.В. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка України: навч. посіб. / Д.В. Клиновий, Т.В. Пепа; за наук. ред. Л.Г. Чернюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 728 с.
10. Лишиленко В.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: навч. посіб. / В.І. Лишиленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 325 с.
11. Основы региональной экономики / [отв. ред. А.Г. Гранберг]. – М.: Экономика, 2000. – С. 83-84.
12. Про окремі категорії навчальної дисципліни «Розміщення продуктивних сил» / Кочетов О.П., Григорович А.В., Торгова Л.В. [Електронний ресурс] // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – С. 263-266. – Режим доступу до журналу: <http://www.univer.km.ua/visnyk/485.pdf>
13. Регіональна економіка: тексти лекцій / [О.В. Ольшанська, М.І. Фашевський, І.В. Білоконь та ін.]; за заг. ред. М.І. Фашевського, О.В. Ольшанської. – К.: КНЕУ, 2009. – 328 с.
14. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / [З.С. Варналій, А.І. Мокій, О.Ф. Новікова, С.А. Романюк, В.І. Чужиков та ін.]; за ред. З.С. Варналія [Електронний ресурс]. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
15. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підруч. / [С.І. Дорогунцов, Т.А. Заяць, Ю.І. Пітюренко та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук., проф., чл.-кор. Дорогунцова. – К.:КНЕУ, 2005. – 988 с.
16. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підруч. / [В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенов, О.П. Єгоров та ін.]; за ред. В.В. Ковалевського, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенова. – 8-ме вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 350 с.
17. Розміщення продуктивних сил України: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / [С.І. Дорогунцов, Ю.І. Пітюренко, Я.Б. Олійник та ін.]. – К.: КНЕУ, 2000. – 364 с.
18. Розміщення продуктивних сил: навч. посіб. / Сазоньць І.Л., Джинджоян В.В., Чубар О.О. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 320 с.
19. Семенов В.Ф. Регіональна економіка: навч. посіб. / В.Ф. Семенов. – К.: «МП Леся», 2008. – 596 с.
20. Скоч А.В. Эффективность кластеризации региональной экономики / А.В. Скоч [Электронный ресурс] // Экономические стратегии. – 2007. - №05-06. – С. 156-159. – Режим доступа к журналу: http://www.inesnet.ru/magazine/mag_archive/free/2007_05_06/skoch.htm
21. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: підруч. / Д.М. Стеченко. – К.: Вікар, 2006. – 396 с.
22. Чернюк Л.Г. Комплексність як невід'ємна умова ефективного розвитку регіональних господарських систем / Л.Г. Чернюк // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи»], (Київ, 26 листоп. 2009 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. економ. ун.-т ім. В. Гетьмана», Рада по вивч. продукт. сил України НАН України [та ін.]. – Київ: ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана», 2009. – С. 720-723.
23. Чужиков В.І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія / В.І. Чужиков. – К.:КНЕУ, 2008. – 272 с.
24. Яремко Л. Розвиток ідей локальної та територіальної економіки / Л. Яремко // Регіональна економіка. – 2005. - №4. – С. 31-37.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"